

JAN ŠMARDA

Ivan

Blatný

v mých
vzpomínkách

GALÉN

Ivan Blatný v roce 1981. Fotografie Wilfrieda Bauera převzata z knihy
Jürgena Serkeho „Die verbannten Dichter“ (Knaus Verlag Hamburg 1982).
Přetištěno s laskavým svolením autora.

Ivan
Blatný
v mých
vzpomínkách

Jan Šmarda

GALÉN

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Galén

Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5

© Galén, 2013

ISBN 978-80-7262-997-8 (PDF)

ISBN 978-80-7262-995-5 (PDF pro čtečky)

Mé dceři Zdence

Prolog

Na průčelní stěně zdi domu číslo 4 na Obilním trhu v Brně je od 12. července 2004 vpravo od hlavních vrat ve výši lidských očí umístěna bronzová pamětní deska, plastickými písmeny říkající, že „V tomto domě žil v letech 1919–1948 básník Ivan Blatný“. Surrealistický doprovodný text Ludvíka Kundery cituje útržky Blatného veršů. A tento celek je uveden básníkovým portrétním reliéfem, který sochař Milivoj Husák zhotovil zřejmě podle jeho fotografie pořízené Ivanem Kynclem v posledním období básníkovy života, tedy v době, kdy už v tomto domě dávno nežil a kdy se jeho mladistvá tvář už zcela změnila v odlišnou, stařeckou – a vůči textu, který ilustruje, nepřiměřenou.

Tento „lapsus“ může ovšem postřehnout jen ten, kdo ho pamatuje z doby, kdy na brněnském Obilním trhu žil. Pohled na tvář odlitou do bronzu mne vždycky znovu pobuřuje. Zjevná nesrovnalost musela být zřejmě dána tím, že zadavatel pamětní desky měl patrně k dispozici tuto jedinou fotografii, jakkoli k tomuto účelu nevhodnou...

Daleko odtud, v městečku Clacton-on-Sea v anglickém hrabství Essex na pobřeží Severního moře, je současně umístěna pamětní deska zcela jiná, skromnější a menší, elipsoidní, bíle smaltovaná plaketa (bez uměleckých ambicí) hlásající: „IVAN BLATNY famous Czechoslovakian poet born Brno 21-12-1919 resided at Edensor from 28th October 1985 to 5th August 1990“. Je umístěna opět lehce nad výši očí, rovněž vpravo od vstupních dveří, na průčelní stěně rezidenčního hotelu Edensor, což je penzion s psychiatrickou péčí...

Jaký život Ivan Blatný prožil od narození v Československé republice po konec svého života v Anglii? Jaké drama se skrývá mezi jeho tváří mladickou a tváří starého muže? Uvědomil jsem

si, že je tu už jen několik lidí, kteří byli přímými svědky jeho života; a ani můj život už nepotrvá dlouho.

Ivan Blatný byl významnou osobností české literatury a pro celou evropskou kulturu. Proto jeho dramatický život přitahoval, přitahuje a asi bude i nadále přitahovat pozornost kulturního člověka, a to nejen českého. A jsem s nelibostí svědkem toho, že jeho životní osudy jsou i v publikovaných pracích čím dál častěji zatěžovány nesprávnými či nepřesnými a tím matoucími údaji a smyšlenkami, které historickou pravdu o jeho životě postupně zahalují do té míry, že postupně mizí; tím spíše, že jeho osobnost se stává dokonce předmětem uměleckých kreací, prezentujících ji zcela nepřiměřeně.

Položil jsem si tedy otázku: je správné k tomu mlčet? Asi ne. Je ale právě mou povinností pravdivou biografii Ivana Blatného do historie pro příští generace uložit? Asi také ne, vždyť literárním historikem nejsem. Ale profesionální literární historikové, kteří by byli současně povolány svědky Ivanova života, už vlastně nežijí.

A tak docházím k závěru, že je přece jen mou povinností své pravdivé svědectví o svém bratrance Ivanovi do historie uložit; k čemu to může být užitečné, ať ukáže budoucnost.

1. Ivan se narodil s mimořádným talentem

Pro Landsturmfähnricha (praporčíka) týlové jednotky rakousko-uherské armády Lva Blatného skončila první světová válka už v pozdním létě 1917. Jeho válečná anabáze ho v té době zastihla až v orientálním prostředí albánského Skutari (Skadaru). Třidvacetiletý student práv (narozeneý 11. dubna 1894) byl poznamenán rodinným prokletím – plicní tuberkulózou. Potýkal se s ní po léta úspěšně (jakkoli byl náruživým kuřákem cigaret) a prošel i lékařským vyšetřením, jež ho uznalo schopným vojenské služby; ale malárie, kterou ho v úmorně horkém, páchnoucím a vlhkém, mohamedánském prostředí nakazil endemický komár, obranschapnost jeho organismu zcela podlomila. Jako těžce nemocný musel být převelen z armádního lazaretu ve Skutari do vojenské nemocnice – příštího plicního sanatoria v moravském Jevíčku. Na rodné Moravě se pak začal rychle uzdravovat. Jako zdravý byl z jevíčského ústavu propuštěn na jaře 1918; ale současně byl ze zdravotních důvodů uznán neschopným aktivní vojenské služby a převelen do zálohy.

Lev Blatný se tedy ještě před koncem první světové války vrátil do civilního života a také ke své lásce Zdence Klíčnickové; jejich vztah byl hluboký a vzájemný. Poznali se už jako studenti I. českého gymnázia v Brně v Legionářské ulici; znali se tedy už v době, kdy Lev maturoval. Zdenka (narozeneá 17. července 1896) v té chvíli končila sextu – o vážné známosti ještě nemohlo být řeči. Jenže Lev po maturitě odešel do Prahy studovat práva na tehdy jedině české právnické fakultě Karlovy univerzity, a tak si oba museli zvykat na vzájemné dopisování – stalo se jim pak celoživotním údělem. (Naštěstí si Zdenka Klíčnicková většinu Lvových dopisů uschovala a ty zachované jsou dnes uloženy v Literárním archivu Moravského muzea v Brně.)

Sňatek obou vroucně zamilovaných byl uzavřen v Brně dne 16. května 1918. Zdenčini rodiče, komerční rada Arnold Klíčnický s chotí Annou, novomanželům uvolnili polovinu svého velkého a krásného bytu ve 3. poschodí domu na Obilním trhu 4. A tento byt se záhy stal nadlouho středem brněnského literárního světa.

Druhou starostí Lva Blatného pak bylo co nejrychlejší dokončení válkou přerušeno právního studia – a tím materiální zajištění společného života mladých manželů. Také to se mu podařilo. Doktorem práv byl promován na Karlově univerzitě v Praze 14. prosince 1920. A předtím – 21. prosince 1919 – se mladým a šťastným manželům narodilo jejich jediné dítě, syn Ivan. (Nikdo tehdy nemohl tušit, že JUDr. Lvu Blatnému je vyměřeno už jen devět a půl roku života.)

Lev Blatný arci pronikl do literatury lyrickým sešitkem „Vzkazují“ už před válkou, jako student prvního ročníku svých pražských studií; ten však zůstal jeho jedinou publikovanou poezií. Věnoval se především próze a dramatu. V roce 1920 napsal ryze expresionistické drama „Tři“, v němž velmi osobitě zpracoval banální tematiku měšťáckého manželství dvou lidí a jejich milostných vztahů. Celé jeho dílo je neseno bytostnou empatií vůči sociálně slabým, nešťastným, životem poznamenaným a nemocným, přitom je v něm však přítomen překvapivý smysl pro tragikomično. František Götz ho označil za „dramatického lyrika co do zážitku a za prudkého dramatika co do tvárné potence“.

JUDr. Lev Blatný byl občanským povoláním vrchním komisařem ředitelství Československých státních drah v Brně, ale jeho prvotním osobním zájmem se stala literatura. Pilně psal a byl zakládajícím členem a předsedou Literární skupiny v Brně, vyznávající tehdy moderní expresionismus, redaktorem časopisu Host (který skupina začala vydávat), dramaturgem činohry Zemského divadla v Brně, literárním kritikem, stálým spolupracovníkem brněnského Radiojournalu atd.

Zdenka Klíčnicková byla čtvrtým a posledním potomkem budovatele a majitele optického závodu v Brně v České ulici č. 23 (který pak roku 1935 po něm zdědil Ivan Blatný – a který je tam dodnes). Po dvou synech (Arnoldu mladším a Jarosla-

vovi) měli dvě dcery (Annu a Zdenku, ale Anička zemřela už v jedenácti letech). Arnold Klíčnický senior patřil mezi osobnosti české brněnské společnosti; byl mj. mecenášem Památníku Bible kralické. Zdenka byla mimořádně inteligentní a kultivovaná žena se širokými uměleckými zájmy i známostmi. Ač její školní vzdělání skončilo maturitou na gymnáziu, měla hluboké znalosti – zejména z oblasti literární (které svědomitě usměrňoval Lev Blatný) a hudební. Měla svůj přirozený půvab: světle hnědé, třebaže často nepřilíš upravené vlasy a přestože její postava s mateřstvím ztratila svou původní štíhlost. Nosila brýle. Byla však temperamentní, vitální, usilovná ve svém snažení a výkonná nejen v administrativní práci v otcově závodě. Přitom byla velmi společenská a ve společnosti oblíbená. Bylo v ní něco jakoby mužského. Života užívala plnými doušky, jakkoli ji po léta sužoval jaterní neduh. Neblahé dědictví rodu Klíčnicků – sklon k melancholii – ji vynechalo. Naopak, byla tak trochu sluníčkem ekonomicky velmi dobře zajištěné, kulturně orientované vlastenecké rodiny (včetně prarodičů Klíčnickových) a přišla do styku s řadou současných umělců.

Toto rodinné prostředí v krásném, rozlehlém bytě na Obilním trhu dávalo malému Ivánkovi už samo o sobě stále nové podněty, které jeho rodiče s radostí ve své výchově umocňovali. A radovali se z toho, jak už brzo vyšlo najevo, že Ivánek zdědil literární – a zejména básnický – talent svého otce. Stejně jako tímto zájmem bylo rodinné prostředí Blatných prodechnuto vzájemnou láskou a úctou. Nepevné zdraví obou rodičů – zvláště otcovo – si chlapec příliš neuvědomoval. Rodinné prostředí vítalo a kultivovalo jeho literární sklony, živené ustavičnými návštěvami literátů, kteří se u Blatných scházeli a mezi nimiž se malý Ivan od útlého věku pohyboval. Byli to hlavně Čestmír Jeřábek, Dalibor Chalupa, Jiří Mahen, František Götz a mnozí další, i mimobrněňští.

Ivan byl také již jako tříleté dítě s maminkou u moře – v italském Gradu; u moře stejné zelenomodré barvy, jakou měly jeho oči. Na lístku z 21. května 1923 Zdenka píše domů: „Ivánkovi se daří znamenitě. Sílí jedna radost... Ivan už uzavřel tolik známostí, že o společnost bych už neměla nouzi.“

Nejstarším dochovaným rukopisem příštího básníka, který napsal tiskacími písmeny s roztomile chybnými tvary pravděpodobně ve věku čtyř let za asistence své maminky, je jeho dopis „tetě“, Zdenčině důvěrné přítelkyni pianistce Iloně Kurzové:

MILÁ TETO ILONKO.

UŠ JSEM TÍ DLOUHO NEPSAL DOPÍS. POSÍLÁM TÍ PUSU. I PAVLÝČKOVÍ. STREJČKOVÍ ŠTĚPÁNOVÍ POZDRAF POSÍLÁM. JÁ TEN DOPÍ SNEPOSÍLÁM TETĚ JA TO POSÍLÁM CĚLĚRODÍNEŠTĚPÁNU. UŠ I SEUČÍM NEVÍM ESLI VÁMTO PANÍ KURCOVÁ ŘÍKALA MÝLA TETO UJEKONEC.

Maminka uložila tento výtvar do rodinného archivu spolu s odstřiženou bohatou kadeří jeho zlatých vlásků. Jak patrně, Ivan začal podléhat lákadlu psaní velmi brzy; a jak husté a jemné vlásky na jeho hlavě temněly až do tmavě kaštanového odstínu, přecházely řádky jeho dalších rukopisů ve stále poetičtější verše.

Přibližně ze stejné doby pochází také dochovaný jeho první „výrobek“, který přinesl ze školky 9. května 1924: sešitek tří barvotisků, svázaných červenou bavlnkou.

Začátkem září 1925 – tedy téměř o čtyři měsíce dříve, než dovršil šest let – šel chlapec poprvé do školy. Jako prvňáček pak „vytvořil“ svá první „literární dílka“, uložená rovněž v rodinném archivu. Nejstarší z nich nese datum 16. března 1926:

Jaro

*Jaro, štěstí zdroj,
zpěvných ptáček roj.
Jaro! Jaro! Ach,
nehrejte vy páni šach,
běžte ven,
uvidíte tam spoustu krásných panen,*

*ty si namluote
a už víc nemluote.*

Co asi dokáže psycholog vyčíst z tématu a obsahu této prvotiny šestiletého chlapce, i když nezná budoucí básníkovy osudy, tak bytostně prolnuté vztahy k ženám? – Pro úplnost cituji i poznámku, kterou Zdenka Blatná připsala pod záznam této básničky: „Když mu bylo vytýkáno, že ani neví, co napsal, odvětil: Já nejsem praktik, ale theoretik!“

Z let 1926–1928 je pak dochováno ještě 19 dalších Ivanových básniček, které dokládají jeho inspiraci bohatou četbou dětské poezie, pohádek i dobrodružné literatury, ale také jeho vlastními zážitky. (Už tehdy si budoucí básník – samozřejmě aniž by si to uvědomoval – budoval svou paměťovou „databanku“ prožitků, dojmů, střípků dějů, setkání a zkušeností, z níž pak čerpal náměty pro svou tvorbu po celý svůj život – i v jeho druhé polovině v ústraní anglického exilu.)

Datem prvního prosince 1926 pak Zdenka označila písemnou památku na téměř sedmiletého Ivana, dopis (přesněji pohlednici) napsaný psacím písmem, adresát „ježišek“ – s textem: „mamam Ježižku já bich chtěl tu knihu cesta Pana Broučka na měsíc. A novou Bateriji do otáskové hry IVAN“.

Ze zmíněných devatenácti básniček školáka Ivana uvádím na ukázkou několik příkladů. Jsou už napsány hlavně na listu papíru – formuláři vytrženém z účetní knihy na rok 1925.

Sůl

*Stůl, stůl, stůl,
na něm jako zlata důl
leží tam sůl.*

Královna

*Královna, ta krásná paní,
ta má všelicos a všecko k mání,
vojáků a rytířů, ubrusů a vějířů.*

Král

*Král
pořádá bál.
Na bále je dvorní dáma,
bude tam též naše máma.
Naše máma boty nosí,
jiní budou chodit bosí.*

Říkadlo

*Moje milá na zábavu chodila
a na zábavě jiného milého si hledala.
Také mě ráda neměla,
potom se konečně se mnou rozvedla.
A až se se mnou rozvedla,
potom já jsem si našel jinou.
A s tou jinou jsem se oženil,
potom jsem ji rád měl a miloval jsem se s ní.
Ale ona se se mnou zase rozvedla
a potom už jsem si nehledal žádnou milou.
KONEC.
KDYŽ JE KONEC, TAK VŠECKO KONČÍ.*

(Datováno 18. 2. 1927, kdy nebylo Ivanovi ani osm let.
I tyto jeho verše bývají často uváděny
jako nejstarší dochované.)

Bojovník

*Bojovník, ten statný muž,
už jde do boje, už
má pušku, dýku, všechny zbraně
a je přichystán hned k ráně,
na rameně pušku a oheň v líci,
ten bojovník, ten bojovník bojující,
je odhodlán, je odhodlán jen pro svou vlast,
chce ji chránit,
před nepřáteli bránit.*

(bez názvu)

*Hezká malá krabička
To je dobrá věčička
Každý může do ní dáti
Co si srdce ráčí přát.*

*Bonbony a čokoládu
Nebo věci na parádu
Dokonce i šperky zlaté
Inu páté přes deváté.*

Obraz

*Na obrázku stojí pán, drží on tam hůl,
nedaleko obrázku pase se tam vůl,
blízko pána je těž dům.
Franta křičí rum, pum, pum.*

Tulipán

Tulipán

stojí sám

na zahrádce pod stromkem

nad chaloupkou pod domkem.

Riviera a u nás

Tam růže v květu,

tady sníh,

zde sever,

a tam jih.

Verše z jeho šesti až osmi let vznikly v tomto sledu – a zřetelně dokumentují jak jeho duševní vývoj, tak růst jeho poetických schopností.

V březnu a dubnu 1928 posílá malý školák svému tatínkovi a babičce Anně do Brna pohlednice z Vídně, z Monte Carla a z Mentonu na francouzské Riviéře, kde je spolu s matkou. (Později za nimi přijel na Riviéru i tatínek Lev Blatný.)

2. dubna 1928 píše Zdenka z Mentonu: „Ivan již dnes všelicos sám šel nakupovat – to je ve svém živlu!“ To už ovládá základy němčiny a začíná se učit francouzsky, jak sám píše tátovi a babičce do Brna.

„Milá Babičko!

Že se přiučím franštině, to si myslím. a řeknu ti proč. U nás v tom Hôtelu co jsme je jídelna a všichni lidi co bidlí v hôtelu tam jedí v té jídelně obsluhuje lidi jedna slečna a ta když vyděla že neumím dobře francouzky tak řekla mámně že od devíti do jedenácti dává tu jídelnu do pořádku, že ja bych jí mohl pomoct že bude při tom se mnou mluvit francouzki a tak já tam každý den na hodinu chodím a s ní mluvím a když něco nerozumím